

A misty landscape at sunset. In the distance, a circular stone structure, possibly a megalithic monument, is visible. The sky is a mix of orange, yellow, and blue, with some clouds. The foreground is filled with tall grasses.

(ON)AANGENAAM VERLEDEN

Waarom het verleden ertoe doet en
archeologie geschiedenis moet schrijven

David Fontijn

(ON)AANGENAAM VERLEDEN

(ON)AANGENAAM VERLEDEN

Waarom het verleden ertoe doet en
archeologie geschiedenis moet schrijven

David Fontijn

31^e C.J.C. Reuven slezing, uitgesproken op
donderdag 21 november 2019 te Apeldoorn

© 2023 D.R. Fontijn

31^e C.J.C. Reuvenlezing, uitgesproken op donderdag
21 november 2019 tijdens de 49^e Reuvensdagen te Apeldoorn

Uitgegeven door Sidestone Press, Leiden
www.sidestone.com

Vormgeving & omslagontwerp: Sidestone Press
Omslagfoto: Grafheuvels op de Regte Heide bij Goirle
Foto: Karsten Wentink

ISBN 978-94-6426-243-8 (softcover)
ISBN 978-94-6426-244-5 (PDF e-book)

DOI: 10.59641/s6477ve

Deze uitgave is tot stand gekomen
dankzij bijdragen van:

Universiteit
Leiden
Archeologie

stichting
REUVENS

Contents

- 7**   **Voorwoord**
Michiel Bartels
- 9**   **Redactionele verantwoording**
Richard Jansen, Ruurd Kok en Corné van Woerdekom
- 11**   **(on)aangenaam verleden: waarom het verleden ertoe
doet en archeologie geschiedenis moet schrijven**
David Fontijn
- 37**   **In Memoriam David Fontijn (1971-2023)**
*Quentin Bourgeois, Richard Jansen, Maikel Kuijpers, Arjan Louwen
en Miguel John Versluys*

David Fontijn op 21 januari 2015 nabij Zwaagdijk-Oost, project Westfrisiaweg, net na de ontdekking van de 'Bronstijdschat' met in zijn handen een zeer zeldzame brachyuran (Arjan Louwen, Archol).

Voorwoord

Michiel Bartels

'De goeden gaan het eerst'. Een pijnlijke maar ware volkswijsheid en zeker geldend voor onze zeer gewaardeerde collega en mijn goede vriend David. Wat begon als graafmaat op allerlei NJBG-opgravingen in onze jeugd, werd een vriendschap voor het leven met opgroeiend kroost en archeologische carrières. Dat David de allerhoogste trede van wetenschap zou bereiken, kon ik destijds als paranimf bij zijn promotie alleen maar hopen. Bij zijn oratie wisten we het zeker.

Bijzonder vond ik altijd dat zijn favoriete onderwerp, wapens en geweld in de Bronstijdsamenlevingen, in sterk contrast stond met zijn zachtmoedige karakter. Zijn scherpzinnigheid over de actualiteit en de stand van onderzoek stond ook tegenover steeds mooiere anekdotes. Zijn inhoudelijke toewijding voor het vooruitbrengen van de studie deed geen afbreuk aan amicale omgang.

De gerestaureerde brilfibula van de Westfrisaweg (900-800 v.Chr.)
(Minja Hemminga, Archol).

Is het dan toeval dat dit boekje, zijn Reuven slezing uit 2019, juist in Hoorn, West-Friesland is gepresenteerd? De 'Randstad van de Bronstijd' stond hoog in zijn aandacht. Als er fraaie bronzen werden gevonden, spoedde David zich naar de natte Westfriese klei.

David is niet meer onder ons. Zijn expertise en enthousiasme zullen enorm worden gemist. Niet alleen in West-Friesland, maar ook in Nederland en ver daarbuiten. Met deze uitgave van zijn Reuven slezing wordt het archeologische werk van David postuum op een welverdiend voetstuk gezet.

Michiel Bartels

*Gemeentelijk Archeoloog Hoorn & West-Friesland
Gastheer Reuven sdagen 2023*

Redactionele verantwoording

Tijdens de 49^e Reuvensdagen, in 2019 in Apeldoorn, verzorgde prof. dr. David Fontijn de plenaire Reuven slezing. Toevalligerwijs, of niet, in de plaats waar hij jarenlang met Leidse studenten veldwerk heeft gedaan in het kader van zijn onderzoek naar grafheuvellandschappen. Zijn vlammende betoog over het fundamentele belang van archeologie bij onderzoek naar ons verleden, en over de betekenis die onze discipline zou moeten hebben bij het vormgeven van onze maatschappij, vandaag en in de toekomst, maakte diepe indruk bij de aanwezigen.

Nog altijd resoneert Davids verhaal. Daarom menen wij er goed aan te doen om deze lezing alsnog te publiceren. Vanwege zijn veel te vroege overlijden in mei 2023 willen we met deze uitgave heel graag een hommage brengen aan zijn werk en impact als archeoloog en persoon.

De publicatie is in grote lijnen gebaseerd op de uitgesproken tekst, aangevuld met enkele aantekeningen. De spreektekst is daarbij bewerkt tot een essay, waarbij we ons uiterste best hebben gedaan om Davids eigen *tone of voice* in stand te houden, dus inclusief de meer persoonlijke passages.

Foto: Wil Klarenaar.

Doordat we dicht bij de oorspronkelijke lezing zijn gebleven, wijkt de opzet van deze publicatie enigszins af van eerder gepubliceerde Reuven slezingen.

We hebben ervoor gekozen om de tekst slechts op een enkele plek te actualiseren. Deze aanvullingen zijn opgenomen in de noten. Daarnaast hebben we ons best gedaan om het betoog van literatuurverwijzingen te voorzien. Deze zullen echter niet compleet zijn, al hebben we ons gebaseerd op de verwijzingen in de presentatie van David. Ten slotte is het essay geïllustreerd met een selectie van beeldmateriaal uit de PowerPoint die tijdens de lezing getoond werd. Voor de gebruikte afbeeldingen hebben we getracht de belanghebbenden te achterhalen en te noemen.

De uitgave van dit essay had niet tot stand kunnen komen zonder de hulp van: Luc Amkreutz, Quentin Bourgeois, Maikel Kuijpers, Monique Leemkuil, Arjan Louwen, Masja Parlevliet en Ivo van Wijk. De productie werd mede mogelijk gemaakt dankzij een financiële bijdrage van: Stichting Archeologie West-Friesland, Gemeente Apeldoorn, Faculteit der Archeologie Universiteit Leiden en Stichting Reuven s.

We hopen dat de krachtige boodschap van Davids Reuven slezing de huidige generatie en volgende generaties archeologen zal blijven inspireren, en dat we met deze publicatie recht doen aan zijn *legacy*.

Richard Jansen, Ruurd Kok en Corné van Woerdekom

(on)aangenaam verleden: waarom het verleden ertoe doet en archeologie geschiedenis moet schrijven

David Fontijn

Beste collega's,

Vanochtend at ik een broodje kaas. Ik deed dit jasje aan, fietste van mijn hotel naar dit theater en liep door een klein parkje, een paar honderd meter ten noorden van dit theater – het Spainkbos. Daar zag ik een paar ronde verhogingen.

Dat broodje dat ik at is gemaakt van tarwe, en het feit dat wij nu een broodje gemaakt van tarwe kunnen eten, danken we aan mensen die 8000 jaar geleden tarwe domesticeerden en het systematisch begonnen te verbouwen. Kaas is een uitvinding die al bijna 7200 jaar terug gaat.

Het jasje dat ik draag is gemaakt van wol, en dat wij kleding van wol kunnen maken danken we aan mensen die in het vierde millennium v.Chr.

Duizenden jaren oude grafheuvels in het Spainkbos in Apeldoorn (Monique Leemkuil).

schapen wisten te fokken met grote hoeveelheden spinbaar wol. En die heuvels in dat Spainkbos waar ik vanochtend doorheen liep, dat zijn grafheuvels uit de verre prehistorie, tenminste 4000 jaar oud.

Ik praat in het Nederlands tegen u. En Nederlands is een taal die is afgeleid van een oertaal die 5500 jaar geleden ontstond, heel ver hier vandaan, in de steppes ten noorden van de Zwarte Zee in Rusland. En als ik nou mijn DNA zou laten analyseren en het zou vergelijken met dat uit skeletten die duizenden jaren oud zijn, dan zou naar alle waarschijnlijkheid blijken dat mijn DNA – en dat van de meesten van u – de meeste overeenkomsten zou vertonen met dat van mensen die 5300 jaar geleden begraven werden in... de barre steppes van... Oekraïne en Rusland.

En de mensen die duizenden jaren geleden begraven werden in die grafheuvels, zoals hier direct om de hoek in het Spainkbos, dat zijn de directe afstammelingen van de gemeenschappen die uit op die steppe woonden, en 5000 jaar geleden naar het westen trokken.

Wij zijn allemaal onlosmakelijk verbonden met een heel diep verleden – en dat weten we allemaal dankzij één wetenschap: de archeologie.

Ik wil u vandaag iets vertellen dat u eigenlijk allang weet: namelijk dat het verleden ertoe doet. Het verleden doet ertoe, en archeologie is één van de meest krachtige manieren om over dat verleden te weten. En ik ga dat doen met de stem van een wetenschapper aan een universiteit, maar ook als iemand die met zijn collega's de archeologen van de toekomst opleidt, én als iemand die onderzoek doet naar het grote verhaal van het verre verleden van Europa en Eurazië, onder andere door elk jaar opgravingen te doen in Nederland.

Dat ik hier een zaal vol mensen werkzaam in het archeologisch beroepenveld moet gaan vertellen dat ons verleden ertoe doet, is natuurlijk wel een beetje vreemd, maar dat is wel nodig want er is ook wel iets merkwaardigs aan de hand. De vraag wie we zijn en waar wij vandaan komen, is misschien wel een van de meest belangrijke vragen van het mens-zijn. Gek genoeg laten wij als archeologen het beantwoorden van die vraag vooral aan anderen over.

Grote verhalen

De Boeken *Sapiens: A Brief History of Humankind* van Harari en *Origin Story: A Big History of Everything* van Christian zijn een paar voorbeelden van 'Big History' boeken, die het grote verhaal van de mensheid vertellen. Dit zijn allemaal enorme bestsellers. Het leuke is dat de data die archeologen bestuderen een cruciaal onderdeel in deze boeken zijn. Bijna de helft van Yuval Noah Harari's mega-bestseller *Sapiens* is gebaseerd op wetenschappelijke publicaties van archeologen.¹ En David Christian, in *Origin Story*, herkent acht cruciale sleutelmomenten in het grote verhaal van de mensheid, en het merendeel ligt in de diepe prehistorie en is alleen maar bekend dankzij archeologisch onderzoek.²

Archeologie lijkt dus ontiegelijk belangrijk, maar het merkwaardige is dat vrijwel geen enkele van dit soort 'grand narrative' boeken ooit door een archeoloog geschreven is! Wel door historici of economen. Dat is toch wel heel gek!

Laten we eens naar Nederland kijken. In 2018 kwam een prachtig boek uit – *Wereldgeschiedenis van Nederland* – een boek met korte, krachtige voor een groot publiek geschreven verhalen over de ontwikkeling van Nederland – inmiddels ook een bestseller.³ Van de 116 bijdragen in dit boek, gingen er 14 in totaal over iets wat vanuit de archeologie kwam, dat is dus een heel magere 12%. De prehistorie – 99% van de geschiedenis van de mensheid, werd vertegenwoordigd door een zuinig 5 verhalen – 4%.⁴

En laat ik het dan nog niet eens hebben over de zogenaamde ‘canon’ van de Nederlandse geschiedenis,⁵ waarbij er zo bizar weinig aandacht is voor de pre- en protohistorie dat het bijna wel een nieuwe versie van het scheppingsverhaal lijkt – ‘eerst was er niets en toen ineens waren er geschreven bronnen en alles komt goed.’

Nou wil ik hier geen hemeltergend zielig verhaal gaan ophangen over hoe vreselijk die arme archeologen het toch altijd hebben en dat we altijd maar miskend worden door historici – daar houd ik niet van en het is denk ik ook grotendeels onze eigen schuld. Maar, hier gaat dus wel iets helemaal mis. Wij vragen aan de samenleving continu geld voor opgravingen, museumaankopen en monumenten, maar voor buitenstaanders lijkt datgene wat wij op zo’n opgraving doen niet echt iets te maken te hebben met de grote verhalen van onze geschiedenis. Dat kan natuurlijk helemaal niet en ik ben ervan overtuigd dat het ook helemaal niet zo hoeft te zijn.

Grote ontdekkingen

Je kan er, bijvoorbeeld, ook anders tegenaan kijken.

Als u morgen, na de ‘Reuvensnacht’, even wat frisse lucht nodig heeft, dan loopt u hier de deur uit naar dit kleine parkje en ziet u de grafheuvels van het Spainkbos. Als u wat verder loopt en de bossen van het Kroondomein in gaat, dan komt u er honderden tegen, en door de AHN-revolutie weten we inmiddels dat er nog duizenden zijn – en in vergelijking met het buitenland hebben we zeer hoogwaardige kennis over deze merkwaardige en duizenden jaren oude grafheuvellandschappen, waarvan de monumenten zelf er na duizenden jaren gewoon nog steeds zijn!

En sommige van de vondsten uit onze eigen prehistorie behoren tot de meesterwerken van de prehistorie wereldwijd, zoals bijvoorbeeld het ceremoniële reuzenzwaard van Ommerschans: een enorm ceremonieel

zwaard uit de Bronstijd, van een zeer zeldzame vorm waarvan er slechts zes bekend zijn.⁶ En dit is de allerbeste – de kwaliteit van dit object dat gevonden is in Ommerschans is exceptioneel – het is zo goed gegoten dat het moderne beroepssmeden tot nu toe niet gelukt is om een goede replica te maken.

En elke dag fiets ik in Leiden langs een lullige sloot aan de Boshuizerkade. Lullige sloot? Vergeet het maar, op deze plek stroomde 2000 jaar geleden de Rijn, de grens van een wereldrijk dat zich uitstrekte van Syrië, Afrika tot halverwege Nederland. En juist hier, in het wilde westen aan de Nederlandse Limes, ontwikkelde zich een heel aparte Romeins-Germaanse niche.

En is niet een van de grote ontdekkingen uit de Vroege Middeleeuwen van juist Nederland dat de archeologie laat zien dat – in weerwil van de historische bronnen – de zogenaamde boeren of rurale gemeenschappen buiten de Merovingische officiële machtscentra buitengewoon succesvol, machtig en rijk waren?⁷

Volkomen onverwacht vinden we hier systematisch in 'boerenlullen'-nederzettingen exorbitant rijke en kosmopolitische graven die duidelijk maken dat deze rurale gemeenschappen contacten hadden die tot diep in het Oost-Romeinse Rijk reikten, zoals de grafvondsten van de Donderberg in Rhenen en Schepersweg bij Uden en een goudversierde schaal uit een Vroegmiddeleeuwse nederzetting bij Oegstgeest.⁸

En is Nederland niet één van de vroegste urbanisatiegebieden in Laatmiddeleeuws West-Europa met een buitengewoon rijk en goed ontsloten

Het imponerende Ommerschans-zwaard: een enorm ceremonieel zwaard uit de Bronstijd, waarvan er slechts zes in Europa bekend zijn (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden).

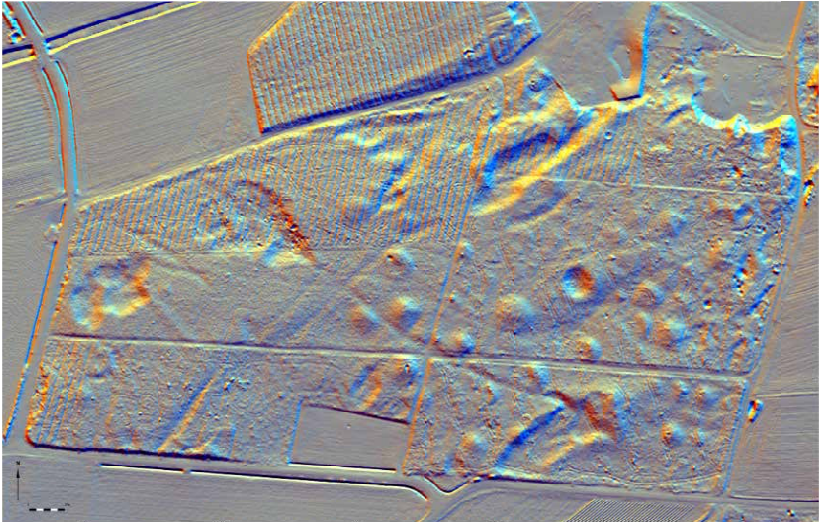
Rijke grafvondsten uit het Vroegmiddeleeuwse grafveld van Rhenen-Donderberg (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden).

databestand? Dit zijn gewoon maar wat voorbeelden, maar er lijkt dus helemaal geen reden voor een verhaal druipend van zelfmedelijden, en laten we daarom eens opnieuw nadenken: waarom doet archeologie ertoe?

Archeologie is fun

Laat ik gewoon met de eerste en misschien wel beste reden beginnen: archeologie is *fun*. Ik denk dat iedereen die hier in de zaal zit ooit een keer gefascineerd moet zijn door dat verleden, anders zat u hier niet.

Twee jaar geleden had ik zelf zo'n ervaring. In Limburg had een lokaal archeoloog in een bos in Baarlo en in een bos in Venlo een merkwaardige concentratie ronde heuvels ontdekt op de AHN-kaarten. Via de gemeente

Op de AHN-hoogtekaarten is de grafheuvelgroep bij Baarlo-De Bong goed zichtbaar. Sinds 2018 doet de Faculteit der Archeologie hier onderzoek (AHN.nl; Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden).

bereikte dit de Universiteit Leiden; wij gingen vervolgens op bezoek – en waren verbijsterd.

In een klein bos lagen tientallen grafheuvels, waaronder een aantal zeer grote, waarvan het bestaan volkomen onbekend was en die hier al duizenden jaren lagen. Het is dus mogelijk om in Nederland, dat land waar alles zo'n beetje in kaart is gebracht, totaal onverwachte nieuwe ontdekkingen te doen.⁹

Het voordeel dat archeologie bij onze samenleving heeft ten opzichte van historische bronnen ligt voor een belangrijk deel juist ook in het feit dat archeologie over 'dingen' gaat – over materialiteit en visualiteit. We hebben duizenden historische bronnen die ons informeren over de Tweede Wereldoorlog – we hebben de archeologie als kennisbron misschien nauwelijks nodig – toch trekt de archeologie van de Tweede Wereldoorlog enorm veel aandacht simpelweg doordat het dingen 'concreet' maakt.

Het verleden doet ertoe

Maar archeologie is niet alleen relevant omdat het mensen aanspreekt met een '*voice of curiosity*' – maar ook met een '*voice of authority*'. Archeologie doet er werkelijk toe, want archeologie laat zien waar we vandaan komen en hoe een heel diep verleden enorme gevolgen heeft gehad voor het heden. Je zou

Grafheuvels uit de Enkelgraferperiode op de Ermelose Heide (Quentin Bourgeois).

kunnen zeggen dat archeologie ons heeft laten zien dat er hier iets is als een 'gedeeld verleden'.

Onderzoek laat zien dat het DNA van de meeste Noord-Europeanen het meeste overeenkomt met het *ancient DNA* van de mensen van de *Corded Ware*, de Enkelgrafcultuur. Die mensen dus, die hier in Apeldoorn en op de Veluwe in grote getale in grafheuvels begraven liggen. En dit zijn waarschijnlijk ook de mensen geweest die het Proto-Indo-Europees, de moedertaal van onder andere het Nederlands, hier hebben gebracht.

En als er tussen 6000 en 5500 v.Chr. geen Bandkeramische cultuur ontwikkeld was in de Hongaarse Laagvlakte, dan was de geschiedenis van Europa volkomen anders gelopen en hadden wij hier waarschijnlijk niet gezeten. De Bandkeramische cultuur heeft in het grootste deel van Europa, in een onvoorstelbaar tempo, de landbouw verspreid van Oekraïne tot in Zuid-Limburg. En dit is zonder twijfel een van de meest belangrijke ontwikkelingen ooit geweest – landbouw is de absolute voorwaarde voor vrijwel alle 'progressie' die de mensheid sindsdien heeft gemaakt – van de uitvinding van het wiel tot het schrift. Het is dus terecht dat Limburg trots mag zijn als het thuisland van de eerste boeren van Noordwest-Europa.

Archeologie sticht verwarring

Of toch niet? Want zaken die bij archeologisch onderzoek aan het licht komen, kunnen ons ook in de war brengen. Neem nou die eerste boeren, de mensen van de Bandkeramiek. Professor Corrie Bakels uit Leiden, wereldwijd gezien als één van de grootste experts op het gebied van het Neolithicum en prehistorische ecologie, werd eens gevraagd om een verhaal te houden over archeologie voor het Koninklijk Huis.

Het moest dan wel over iets vredelievends gaan – en dat werd natuurlijk een verhaal over die eerste boeren uit Limburg, de Bandkeramiek. Maar recentelijke ontdekkingen over die Bandkeramiek uit Duitsland werpen wel een wat ander, minder *'royalty-proof'* licht op die cultuur. Een van de fascinerende zaken is bijvoorbeeld dat die cultuur rond 4900 BC ineens volledig verdwijnt. En uit die laatste eeuw van de Bandkeramiek komen bizarre vondsten.

Zo werden in Talheim (Beieren) en Halberstadt (Saksen-Anhalt) respectievelijk de lichamen gevonden van 34 en 12 mensen uit de

Bandkeramiek, mannen, vrouwen en kinderen.¹⁰ Er was geen twijfel mogelijk dat al deze mensen op een gruwelijke wijze aan hun eind waren gekomen – zeer waarschijnlijk als het gevolg van gevechten met andere Bandkeramische boeren. Een bijzonder naar detail is dat men het blijkbaar ook nog nodig vond om rond het moment van de dood, de benen van de slachtoffers te verminken en te verbrijzelen. En dit gebeurde niet één keer, maar op verschillende momenten, in verschillende Bandkeramische gemeenschappen. Doodmaken is een ding, maar ook nog eens verminken – je vraagt je dan af: ‘Was dat nodig?’

Het wordt nog veel erger met die Bandkeramiek, want in Herxheim, wederom in Duitsland, is een greppel gevonden gevuld met menselijke skeletten van 200-400 individuen uit de Bandkeramiek.¹¹ Daar viel op dat veel beenderen opengebrosen waren op een wijze die we heel goed kennen bij dieren, en die dient om merg te verwijderen – met andere woorden – een aanwijzing voor kannibalisme.

In het massagraf van Herxheim (Duitsland) zijn de resten gevonden van 200-400 individuen uit de Bandkeramiek (GDKE – Speyer, Fabian Haack. Uit: Zeeb-Lanz 2014, Abb. 1).

Zo brengt dezelfde archeologie die ons beelden aanreikt van een vredelievend boerenbestaan ons ook een beeld van het einde van de Bandkeramiek dat eerder op een aflevering van *The Walking Dead* lijkt.

Een gedeeld verleden?

Ik heb nu een paar keer laten vallen dat archeologie het vermogen heeft om ons te wijzen op een gezamenlijk verleden – dat we allemaal nakomelingen zijn van de zelfde voorouders.

Maar welke voorouders dan? Wie zijn onze voorouders dan? De inheemse jagers en verzamelaars die hier woonden sinds de laatste ijstijd? En die overigens waarschijnlijk een donkere huid hadden? Of zijn we afstammelingen van de eerste boeren – migranten die genetisch uiteindelijk uit Anatolië afkomstig lijken te zijn – of afstammelingen van mensen die hier die grafheuvels bouwden en van wie het DNA terug te leiden is tot de Russische steppes?

We hebben zulke gegevens nog niet voor inwoners van Nederland, maar bijvoorbeeld wel voor andere Noordwest-Europeanen zoals de Noren – en ik baseer me op wat archeo-genetici over hen te zeggen hebben. Volgens dit onderzoek heeft het DNA van moderne Noren maar in beperkte mate wat gemeen met dat van *ancient DNA* van mensen uit het Mesolithicum. En ook met mensen uit het Neolithicum is dat vrij beperkt. Maar met het DNA uit skeletten van mensen uit de steppe en de Enkelgrafcultuur is veruit de meeste overeenkomst – van deze mensen hebben de Noren uiteindelijk het meeste meegekregen genetisch gezien.¹² Er zijn sterke aanwijzingen dat de Nederlandse situatie sterk vergelijkbaar is.

Dit soort verhalen kunnen een heel eigen leven gaan leiden, zoals wel bleek uit een recente krantenkop die naar aanleiding van de vondst van honderden nieuwe grafheuvels op de Veluwe meldde dat de Veluwe vol ligt met de graven van Russen... En hier hebben we gelijk ook iets aan de hand dat politiek gezien bijzonder makkelijk misbruikt kan worden, want er komen nu ineens vragen wie nu eigenlijk de ‘inheemse’ Europeanen zijn. En dan kan de constatering van genetici dat de mensen uit het Mesolithicum een donkere huid hadden en de uiteindelijk genetisch gezien dominante groep mensen uit de steppe een blanke huid, ineens een politiek gezien bijzonder akelige nasmaak krijgen.

MailOnline Science & Tech

Home | News | U.S. | Sport | TV&Showbiz | Australia | Femall | Health | Science | Money | Video | Travel | DailyMailTV | Discounts

Latest Headlines | Science

Face of the first Briton is revealed: DNA analysis shows 10,000-year-old man had 'dark to black' skin with BLUE eyes and curly hair - and he shares up to 10% of his DNA with today's Brits

- The bones are the oldest near-complete human skeleton ever found in Britain and were unearthed in 1903
- Researchers extracted DNA data from bone powder by drilling a 2mm hole through the skull's inner ear bone
- It showed that there was a 76 per cent chance that Cheddar Man was 'dark to black' by today's standards
- Research suggests the first inhabitants of the British isles developed white skin later on than thought

PHOTOGRAPH BY ANDREW DAVIES FOR THE DAILY MAIL, and HARRY PETTIT and TIM COLLINS FOR

© GMT, 8 February 2018

De donkere huid van de Mesolithische Cheddar Man leidde in 2018 tot grote controverse in Engeland (Reconstructie en foto: Kennis&Kennis).

Doet dit er eigenlijk toe? Ineens hebben we als archeologen een grote verantwoordelijkheid om precies uit te leggen wát dit soort genetische data nu eigenlijk te vertellen hebben; ik kom daar nog op terug.

En wat dacht u van deze wetenschappelijke bom – de zeer recente ontdekking dat in het Verenigd Koninkrijk zogenaamd ‘Neolithisch’ DNA met de Bronstijd vrijwel volledig lijkt te verdwijnen. Het DNA van de mensen die Stonehenge bouwden, lijkt zeg maar te verdwijnen. En hoe kan dat?

Media, gevoed door uitlatingen van archeologen, wisten het wel: die Neolithische Engelsen hadden gewoon het loodje gelegd – immigranten van het continent waren de daders, zij zouden Engeland hebben overgenomen. En waar zouden die migranten vandaan komen? De sterkste match die die skeletten uit de vroege Bronstijd in Engeland hebben is met... skeletten uit een grafveld in West-Friesland, in Oostwoud!¹³

Dus het lijkt er een beetje op dat mensen van de Klokbekercultuur in Nederland naar Engeland gemigreerd zijn, en dat daar de inheemse bewoning

Onder het toezien oog van een lokale boer legt archeoloog Van Giffen in 1957 een van de Laatneolithische graven bloot in het West-Friese Oostwoud (Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen).¹⁴

is 'verdwenen' en vervangen door mensen uit het continent – uit Nederland – 4500 jaar geleden...

Hoe dit precies zit, is nog helemaal niet duidelijk, maar de Engelse kranten wisten het in ieder geval wel. Dit leidde vorige zomer tot krantenkoppen in Engelse kranten, met de strekking "*Dutch hordes invaded Britain*". Nu begrijpt u wel waarom Boris Johnson Engeland zo graag los wilde maken van het continent: daar komt helemaal niets goeds vandaan.

Succesvolle strategie

Ook over de Romeinse Tijd geeft de archeologie heel verschillende signalen af. Ja, het succes van het Romeinse Rijk zat zeker in zeer sterke multiculturaliteit, die bij uitstek tot uiting kwam in de materiële cultuur zoals aardewerk, bijvoorbeeld de zogenaamde 'Belgische Waar', dat in vormen,

motieven en gebruiken een interessante openheid had en vertaalbaarheid naar inheemse vormen en motieven.¹⁵

Juist archeologie is bij uitstek succesvol geweest om te laten zien hoe dit soort multiculturele strategieën werkten om totaal uiteenlopende samenlevingen duurzaam in een groter imperium te integreren. Om die reden wordt het Romeinse Rijk in de media te pas en te onpas als voorbeeld gebruikt hoe een multiculturele samenleving veerkrachtig en duurzaam kan zijn.

Maar tegelijkertijd is het juist ook de archeologie – niet zozeer de historische bronnen – die mogelijk ook het falen van de Romeins imperiale strategie laat zien. Over Nijmegen heeft archeoloog Willem Willems, autoriteit op gebied van Romeinse archeologie, ooit al eens geschreven dat dit een economisch wangedrocht was – een waterhoofd stad die niet door het achterland kon worden onderhouden.¹⁶ Volgens sommige archeologen heeft *Germania Inferior* in de Laat-Romeinse Tijd uiteindelijk meer weg van een mislukte containmentpolitiek waarbij de Romeinse legers uiteindelijk – als een verre voorloper van Donald Trump in Syrië – de boel in de steek hebben moeten laten. Hoe dit nu precies zit, is onderwerp van een flink debat en mijn punt is alleen dat archeologische data in elk geval heel nieuwe gezichtspunten kunnen aanleveren.

Boris Johnson schijnt overigens een boek te hebben geschreven over het Romeinse Rijk en hier lessen over de Europese Unie uit te trekken; ik ben erg benieuwd wat hier dan wel instaat.¹⁷

Functioneren van samenlevingen

Wat bij opgravingen dus naar boven komt, heeft de mogelijk om simpelweg 'pijn' te doen – archeologische gegevens kunnen een *reality check* zijn op bevlogen verhalen over een verleden dat wij ons soms veel simpeler en mooier voorstellen dan het ooit was. Het is leuk dat op een straat in Wassenaar aangegeven is dat in de tuin van deze mensen ooit in de Bronstijd een graf lag. Maar wordt er ook bij verteld dat deze mensen een Bronstijd-massagraf in de tuin hebben? Waar twaalf mensen – vrouwen, kinderen en mannen – begraven zijn die door geweld om het leven zijn gekomen? Het lijkt me toch dat de stylisten van het tv-programma *Weer verliefd op je eigen huis* van VTWonen hier nog wel wat te doen hebben.

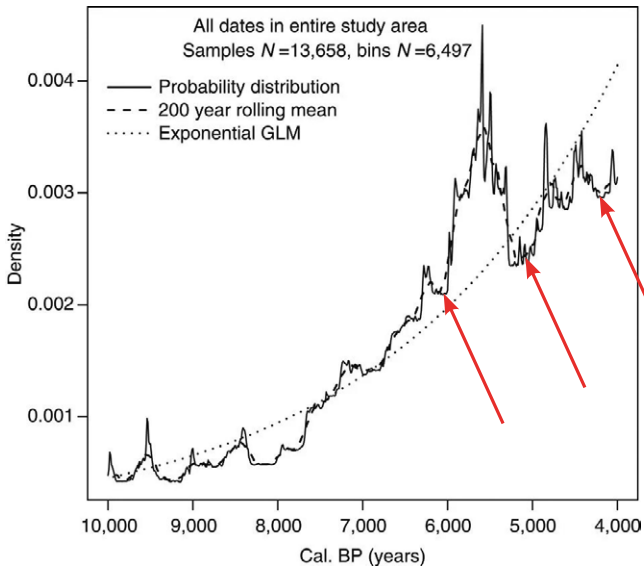
Het in Wassenaar gevonden massagraf contrasteert met het bekende (en gewenste) beeld van vredelievende Bronstijdboeren (Opgravingsfoto: Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden; foto visualisatie: Ruurd Kok).

De feiten die bij archeologisch onderzoek naar boven komen kunnen ons dus in de war brengen, ze kunnen zelfs ‘pijn’ doen – maar in elk geval zijn ze een *‘reality check’* – ze vertellen ons over wat het is om mens te zijn.

Ze laten ons bijvoorbeeld zien dat het grootste probleem van onze tijd – het ontstaan van een overbevolkte planeet, waarin natuurlijke bronnen volledig opgebruikt zijn – ontstaat in het Neolithicum.

In een reconstructie van de bevolkingsgroei in Europa uit 2013 ziet u die explosie van de bevolking sinds de introductie van de landbouw in Europa akelig goed geïllustreerd.¹⁸ De grafiek toont – bijna als een wetmatigheid – dat er na elke piek in bevolkingsaantallen, een bevolkingsafname volgt. Misschien kunnen we dit doortrekken naar onze eigen toekomst.

Archeologische gegevens hebben ook de kracht om ons op een andere manier over het functioneren van samenlevingen te laten denken. Ze laten ons alternatieven zien. Zo waren die vroege Limburgse boeren van de

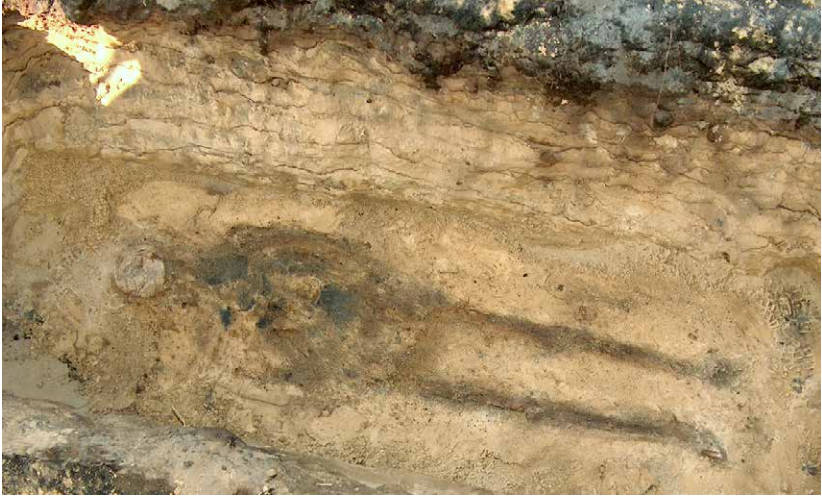
Het onderzoek van Shennan (2013) laat duidelijk zien dat elke piek in bevolkingsaantallen wordt gevolgd door een bevolkingsafname (naar: Shennan *et al.* 2013) (GLM = Generalized Linear Model).

Bandkeramiek een zeer rigide cultuur, die in de loop van eeuwen nauwelijks iets veranderde in de manier waarop ze met het landschap omging. Maar we weten ook dankzij het pionierswerk van Nederlandse archeologen dat er ook heel andere manieren waren waarop men met het landschap om kon gaan.

De gemeenschappen uit het vroege Neolithicum in de Nederlandse delta bijvoorbeeld laten door de millennia heen een zeer bijzondere flexibiliteit zien waarmee ze via een breedspectrum-economie het landschap exploiteerden middels een steeds wisselende combinatie van jagen, vissen, verzamelen en het boerenbestaan.¹⁹ Een manier van leven die duizenden jaren lang zo kon bestaan en blijkbaar duurzaam en veerkrachtig was.

En ik heb u al verschillende malen geconfronteerd met volledig nieuwe morele dilemma's die de huidige revolutie van de studie van *ancient DNA* met zich meebrengt. Vragen als: wie zijn ons voorouders nu eigenlijk? Waar horen we nou eigenlijk precies bij?

Als de archeologie van Nederland in één ding heel goed is, dan is dat in het bestuderen van de langetermijngeschiedenis van het landschap. Want juist in het landschap zien we dat de vraag wat voorouders nu eigenlijk zijn, vooral

Prehistorische grafheuvels zoals bij Oss-Zevenbergen functioneerden in de Late Middeleeuwen soms als galgenberg waar misdadigers een laatste rustplaats vonden (Archol; Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden).

een kwestie van culturele perceptie is. Hoe mensen zich verhouden tot een landschap heeft dan ook zeer veel potentie voor inzicht in inclusiviteit.

Wij weten nu, door DNA-studies, dat mensen die in een hunebed begraven werden, waarschijnlijk een heel andere achtergrond hadden dan mensen die 2000 jaar later in een grafheuvel werden begraven. Toch zien we dat mensen uit de Bronstijd grafheuvels vaak bij voorkeur aanlegden bij monumenten als hunebedden, die ook in hun tijd al oeroud waren. Blijkbaar was een concept als 'voorouder' in de perceptie van Bronstijdmensen een zeer inclusieve categorie, waarbij alles uit een ver verleden onderdeel was van het grote verhaal van HUN samenleving en HUN tijd.

Maar ook in de nog veel jongere periodes als de Late Middeleeuwen was het verleden landschap onontkoombaar. Hoewel men toen waarschijnlijk nauwelijks meer wist wat grafheuvels waren, werden grafheuvels bij uitstek uitgekozen als executielocaties en voor de oprichting van galgen, zoals een vondst van de Zevenbergen in Oss illustreert.

Voice of authority

Als wij het verleden werkelijk serieus nemen en er echt in geloven dat wat wij proberen te doen in opgravingen, erfgoedinstellingen, musea etc. er werkelijk toe doet, dan zullen we met een andere stem moeten spreken dan alleen maar met de *'voice of curiosity'*.

Dan zullen we ook op een andere manier in moeten steken dan dat we alleen maar weer gaan vertellen dat we de oudste haring/vlo/kam etc. van Nederland gevonden hebben, maar veel beter moeten uitleggen WAAROM dat er eigenlijk toe doet! We zijn er al heel goed in om een Freek Vonk te zijn, maar misschien moeten we ook wat meer een Robert Dijkgraaf zijn.

Als nuchtere Nederlanders denken wij dan natuurlijk direct: "Ach, laten we niet overdrijven, archeologie valt nu eenmaal onder die vakken die geen direct economisch of praktisch nut hebben." Ik denk ook zeker niet dat we moeten overdrijven, maar er zijn wel meer wetenschappen die economisch of praktisch totaal irrelevant zijn, maar die mensen toch wel degelijk heel erg belangrijk vinden.

Ik kan u bijvoorbeeld wijzen op één wetenschap die in directe zin maatschappelijk volkomen irrelevant is, maar die een miljoenenpubliek fascineert, waar ongelofelijk veel geld in omgaat en waar burgers in enorme aantallen actief aan deelnemen: sterrenkunde oftewel astronomie, studies naar het ontstaan van het heelal, zwarte gaten, het in kaart brengen van exoplaneten. Van het succes van sterrenkunde valt voor archeologie wel iets te leren.

Sterrenkunde appelleert namelijk net als archeologie aan die spanning van ontdekking van het onbekende en aan nieuwsgierigheid, maar ook aan een fundamentele menselijke behoefte om te begrijpen waar wij vandaan komen, en om iets te begrijpen van het grote geheel van de dingen om ons heen. Om archeologie ook veel meer een *'voice of authority'* te geven, zouden er in ieder geval vier dingen moeten gebeuren.

Het eerste is dat wij ons niet persé zo braaf hoeven in te passen in de – politieke – agenda's van anderen, maar als we vinden dat we wat te vertellen hebben, dan DOEN we dat gewoon. WIJ weten dat massamigraties helemaal niet alleen maar een modern verschijnsel zijn, maar al in onze diepe prehistorie plaatsvonden. WIJ zien als geen ander hoe samenlevingen op de langere termijn vaak wel degelijk in staat zijn om zich aan te passen aan

klimaatsveranderingen of overbevolking – want dat is wat mensen hebben gedaan sinds het Neolithicum. En als een politicus zegt dat we in Nederland terug moeten naar onze prachtige ‘boreale’ verleden, dan hebben WIJ wel iets te zeggen over dat verleden en misschien wel dat het helemaal niet zo prachtig en zo ‘boreaal’ was.

Het tweede is dat ons onderzoek zich bij uitstek ervoor leent om het samen met het zogenaamde ‘publiek’ te doen: collectieve intelligentie – het delen, en samen doen van onderzoek. Net als de sterrenkunde is archeologie bij uitstek geschikt voor *citizen science*. Denk aan dat prachtige project Erfgoed Gezocht, waarbij binnen enkele maanden meer dan 2000 vrijwilligers duizenden nieuwe mogelijke grafheuvels vonden op de AHN-kaarten van de Veluwe.²⁰ Of denk aan het succesverhaal van het PAN-project, waarbij hetzelfde gebeurt met metaaldetector-zoekers met een navenante winst aan kennis dankzij het samenwerken.²¹

Wat ook heel relevant is, juist in een *post-truth*-tijdperk waarin iedereen mee kan doen en denken, is dat de FEITEN en EXPERTISE ertoe doen. Het is aan ons om aan een publiek uit te leggen dat de vraag wie onze voorouders zijn een hele complexe vraag is, en dat genetische data iets heel anders zijn dan culturele gegevens. Het is aan ons om uit te leggen dat archeologie niet zomaar een leuke illustratie is bij een historisch verhaal, maar dat archeologische gegevens een heel andere en eigen zeggingskracht hebben.

Dit betekent – ten derde – dat wij in onze opleidingen aan de universiteit en hogeschool, kritische, onafhankelijk denkende, interdisciplinair denkende studenten opleiden, die zich bewust zijn van de mogelijkheden en beperkingen van archeologisch onderzoek, die zich bewust zijn van het vooringenomen krachtenspel van politiek, het bestel en commercie waarin zij moeten opereren.²²

Hier ligt gelijk een enorme bedreiging, of uitdaging, als je bedenkt dat de huidige universiteiten en Hogeschool Saxion samen slechts een handjevol docenten hebben die tegenwoordig enorme aantallen studenten moeten opleiden, waarbij onderzoeksprofilering een sluitpost aan het worden is en bezuinigingen voortdurend op de loer liggen.

Als vierde, is het cruciaal dat we laten zien dat archeologie aansluit en waarde krijgt door de *societal challenges* – de maatschappelijke uitdagingen – van deze tijd. Moderne *societal challenges* zoals klimaatsverandering en sociale ongelijkheid zijn fenomenen die we als archeologen maar al te goed kennen. Sterker nog, ze vinden hun oorsprong vaak in een heel diep

verleden.²³ Dat hoeft helemaal niet persé over heel grote dingen te gaan, vaak schuilt de kracht juist in het kleine.

Zo ontdekten mijn Leidse studenten onlangs bijvoorbeeld dat archeologische vindplaatsen een grote rol spelen op zeer populaire websites van *climate-change deniers*, en zij zijn dan ook begonnen om zich in die discussies te mengen – door simpelweg aan te geven dat hier niets van klopt en dat archeologie juist laat zien hoe klimaatsverandering sinds de laatste ijstijd enorme impact heeft gehad.

Het verleden doet ertoe

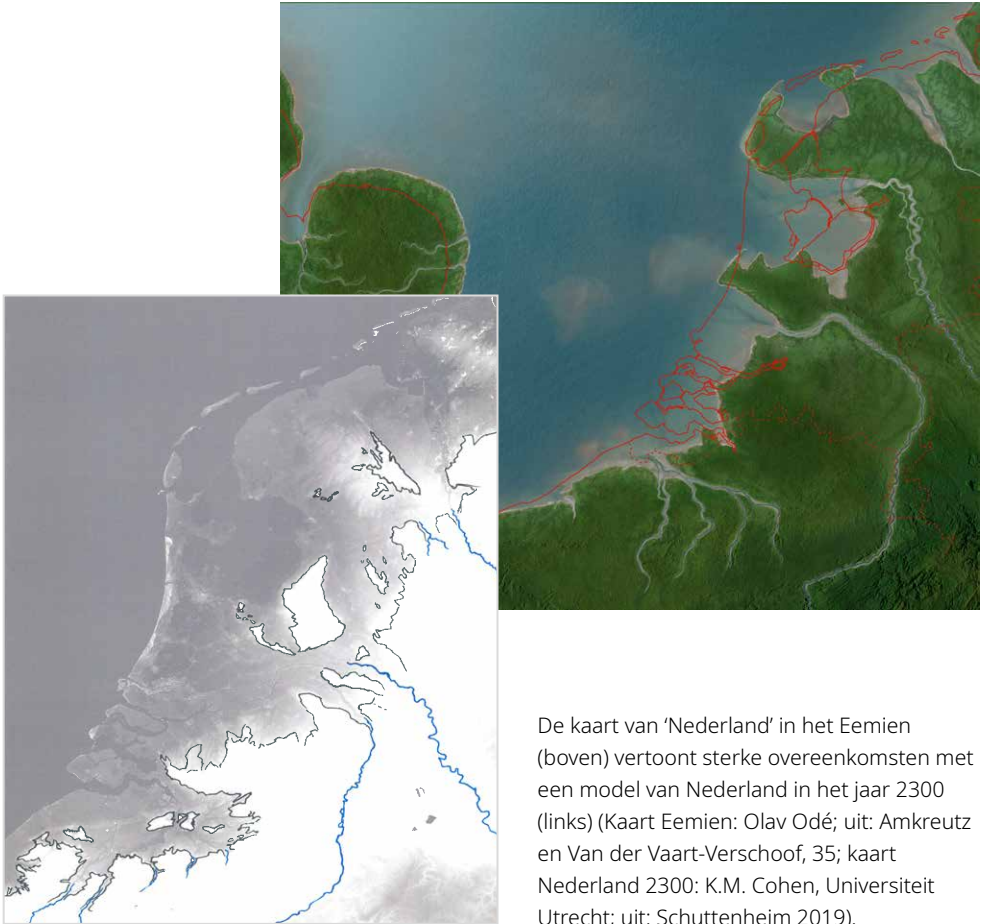
Het grootste probleem van onze huidige samenleving is dat we door politieke en economische cycli alleen maar op de korte termijn denken – en dat juist archeologie als geen ander vakgebied geschikt is om te laten zien dat de grootste problemen van deze tijd, juist heel diepe wortels hebben. En de diepe geschiedenis van Nederland laat keer op keer zien hoe pre- en protohistorische samenlevingen zich aan konden passen aan veranderende omgevingen.

Vergelijken we de geologische situatie van Nederland 20.000 jaar geleden met Nederland aan het begin van het vierde millennium v.Chr., dan is de zeespiegel met tientallen meters gestegen.²⁴ Dankzij de archeologie weten we desalniettemin dat hier duizenden jaren mensen hebben gewoond die zich steeds weer wisten aan te passen aan de stijgende zeespiegel. En wij als archeologen kijken er niet raar van op dat in het Eemien – het voorlaatste interglaciaal – de zee tot ver in Gelderland lag. Ook toen woonden er mensen in Noordwest-Europa.

En dan het toekomstbeeld. Dr. Kim Cohen, fysisch geograaf van de Universiteit Utrecht heeft een kaart gemodelleerd van hoe ons land er anno 2300 mogelijk uit komt te zien.²⁵ Een beeld dat sterke overeenkomsten toont met Nederland in het Eemien. Dit is hoe Nederland er uit zou kunnen zien als de huidige trend van temperatuurstijging niet gestopt wordt. Als in het Eemien dus, maar dan erger. En nú wonen er miljoenen mensen hier.

Beste collega's, het verleden laat ons zien wat het is om mens te zijn. Het laat ons zien waartoe menselijke samenlevingen in staat zijn, in hun goede en slechte kanten. En vanuit die overtuiging moeten we archeologen van

De kaart van 'Nederland' in het Eemien (boven) vertoont sterke overeenkomsten met een model van Nederland in het jaar 2300 (links) (Kaart Eemien: Olav Odé; uit: Amkreutz en Van der Vaart-Verschoof, 35; kaart Nederland 2300: K.M. Cohen, Universiteit Utrecht; uit: Schuttenheim 2019).

de toekomst opleiden, die overtuiging moeten we uitdragen – of het nu een kleine opgraving is of een enorme studie over langetermijnontwikkelingen.

Wij communiceren niet alleen met een publiek, wij werken mét dat publiek en zijn tevens zelf geëngageerde burgers, die vanuit onze unieke kijk op het verleden iets belangrijks te vertellen hebben.

Het verleden DOET ertoe.

En archeologie is één van de meest krachtige manieren om dat verleden te ontsluiten.

Dank u wel.

Literatuurlijst

- Amkreutz, L.W.S.W., 2013. *Persistent Traditions. A long-term perspective on communities in the process of Neolithisation in the Lower Rhine area (5500-2500 cal BC)*, Leiden: Sidestone Press.
- Amkreutz, L.W.S.W. en D.R. Fontijn (red.), in prep. Larger than Life. The Ommereschans hoard and the role of giant swords in the European Bronze Age (1500-1100 BC) (PALMA 30), Leiden: Sidestone Press.
- Amkreutz, L.W.S.W. en S.A. van der Vaart-Verschoof (red.), 2021. *Doggerland. Verdwenen wereld in de Noordzee*, Leiden: Sidestone Press
- Bruin, J. de, C. Bakels en F. Theuws (red.), 2021. Oegstgeest. A riverine settlement in the early medieval world system (*Merovingian Archaeology in the Low Countries* 7), Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Boulestin, B., A. Zeeb-Lanz, Chr. Jeunesse, F. Haack, R-M Arbogast en A. Denaire, 2009. Mass cannibalism in the Linear Pottery Culture at Herxheim (Palatinate, Germany), *Antiquity* 83, 968-982.
- Bourgeois, Q., D. Fontijn, R. Jansen, A. Louwen, M. Kuijpers, L. Amkreutz en M. Soressi, 2020. *De prehistorie was niet zo wit als in de canon*, Volkskrant 28 juni 2020.
- Bouwman, R., 2014. *De canon van Nederland. Onze geschiedenis in 50 thema's*, Amsterdam: Meulenhof.
- Campbell, P.B., 2017. *The climate has changed before. But this is different – look at the archaeological record*, The Guardian 9 November 2017.
- Christian, D., 2018. *Origin Story: A Big History of Everything*, New York: Little Brown Spark.
- Coles, B.J., 1998. Doggerland: a speculative survey, *Proceedings of the Prehistoric Society* 64, Cambridge, 45-81.
- Fokkens, H., B. Veselka, Q. Bourgeois, I. Olalde en D. Reich, 2018. Excavations of Late Neolithic arable, burial mounds and a number of well-preserved skeletons at Oostwoud-Tuithoorn: a re-analysis of old data, in: H. Kamermans en C. Bakels (red.) *Excerpta Archaeologica Leidensia II (Analecta Praehistorica Leidensia* 47), Leiden: Faculty of Archaeology, 95-150.
- Fontijn, D.R., R. Jansen, L. Meurkens, A. Louwen en Q.P.J. Bourgeois, 2019. Forgotten Barrows – preliminary conclusions from the 2018 fieldwork at Baarlo-de Bong and Venlo-Zaarderheiken (NL), in: S. Arnoldussen, E. Ball, J.

- van Dijk, E. Norde en N. de Vries (red.) *Metaaltijden 6: Bijdragen in de studie van de metaaltijden*, Leiden: Sidestone Press, 123-131.
- Haak, W., I. Lazaridis, N. Patterson, N. Rohland, S. Mallick, B. Llamas, G. Brandt, S. Nordenfelt, E. Harney, K. Stewardson, Q. Fu, A. Mittnik, E. Bánffy, C. Economou, M. Francken, S. Friederich, R. Garrido Pena, F. Hallgren, V. Khartanovich, A. Khokhlov, M. Kunst, P. Kuznetsov, H. M., O. Mochalov, V. Moiseyev, N. Nicklisch, S.L. Pichler, R. Risch, M.A. Rojo Guerra, C. Roth, A. Szécsényi-Nagy, J. Wahl, M. Meyer, J. Krause, D. Brown, D. Anthony, A. Cooper, K. Werner Alt en D. Reich, 2015. Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe, *Nature* 522, Londen, 207-213.
- Harari, Y.N., 2014. *Sapiens: A Brief History of Humankind*, New York: Harper.
- Hart, M. 't, K. Davids, K. Fatah-Black, L. Heerma van Voss, L. Lucassen en J. Touwen (red.), 2018, *Wereldgeschiedenis van Nederland*, Amsterdam: Ambo | anthos.
- Heerma van Voss, L., N. Bouras, M. 't Hart, M. van der Heijden en L. Lucassen (red.), 2022, *Nog meer Wereldgeschiedenis van Nederland*, Amsterdam: Ambo | anthos.
- Huiskes, B., 2011. Eeuwige rust op de Donderberg. Een groot vroegmiddeleeuws grafveld bij Rhenen (*Quadrant 3*), Leiden: Sidestone Press.
- Johnson, B., 2006, *The Dream of Rome*, New York: HarperCollins.
- Knippenberg, S. en F. Theuws, 2019. Wonen en begraven in Uden. Opgravingen van een Merovingisch grafveld en middeleeuwse nederzetting langs de Schepersweg, gemeente Uden (*Archol rapport 428*), Leiden: Archol.
- Lambers, K., W.B. Verschoof-Van der Vaart en Q.P.J. Bourgeois, 2019. Integrating Remote Sensing, Machine Learning, and Citizen Science in Dutch Archaeological Prospection, *Remote Sensing* 11, 1-20.
- Linde, C. van der en R. Jansen, 2009. Het grafveld Zevenbergen in de historische tijd, in: H. Fokkens, R. Jansen en I.M. van Wijk (red.) *Het grafveld Oss-Zevenbergen. Een prehistorisch grafveld ontleed (Archol rapport 50)*, Leiden: Archol, 141-154.
- Louwe Kooijmans, L.P., 1993. The Early/Middle Bronze Age multiple burial at Wassenaar, the Netherlands (*Analecta Praehistorica Leidensia* 26), Leiden: Institute of Prehistory, 21-28.

- Meyer, Chr., C. Knipper, N. Nicklisch, A. Münster, O. Kürbis, V. Dresely, H. Meller en K.W. Alt, 2018. Early Neolithic executions indicated by clustered cranial trauma in the mass grave of Halberstadt, *Nature Communications* 9, 2472.
- Nichols, T., 2017. *The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters*, Oxford University Press USA.
- Pitts, M., 2018. The Roman Object Revolution. Objectscapes and Intra-Cultural Connectivity in Northwest Europe, *Amsterdam Archaeological Studies* 27, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pitts, M. en M.J. Versluys (red.), 2014. *Globalisation and the Roman World. World History, Connectivity and Material Culture*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shennan, S., S.S. Downey, A. Timpson, K. Edinborough, S. Colledge, T. Kerig, K. Manning en M.G. Thomas, 2013. Regional population collapse followed initial agriculture booms in mid-Holocene Europe, *Nature Communications* 4, 2486.

Noten

- 1 Harari 2014.
- 2 Christian 2018.
- 3 't Hart *et al.* 2018.
- 4 De bijdragen over de prehistorie kwamen van Amkreutz, Dusseldorp, Fontijn, Louwen en Nieuwhof. In 2021 is *Nog meer Wereldgeschiedenis van Nederland* verschenen (Heerma van Voss 2022). Van de 104 bijdragen hadden 10 een archeologische oorsprong (10%). De prehistorie werd vertegenwoordigd door 7 verhalen, geschreven door Amkreutz, Dusseldorp, Raczynski-Henk, Peeters, Fontijn, Kuijpers, Louwen en Jansen. Dat is 7%; een lichte verhoging, maar nog steeds mager.
- 5 Bouwman 2014. Bij de herziening van de canon in 2020 is de prehistorie verrijkt met een tweede venster: Trijntje. De aandacht voor de pre- en protohistorie blijft dus minimaal en het bijbehorende verhaal houdt bovendien geen rekening met de nieuwste inzichten: Bourgeois e.a. 2020.
- 6 Amkreutz *et al.* in prep.
- 7 Dit betreft het onderzoeksproject Rural Riches. The bottom-up development of post-Roman northwestern Europe van prof. dr. F. Theuvs (Faculteit der Archeologie Universiteit Leiden).
- 8 Rhenen: Huiskes 2011; Uden: Knippenberg en Theuvs 2019 en Oegstgeest: De Bruin *et al.* 2021.
- 9 Fontijn *et al.* 2019. Dit was Davids laatste veldwerkproject.

- Schuttenheim, R., 2019. De zeespiegelstijging is een groter probleem dan we denken. En Nederland heeft geen plan B, *Vrij Nederland*: <https://www.vn.nl/zeespiegelstijging-plan-b/> (d.d. 3-10-2023).
- Wahl, J. en I. Trautmann, 2012. The Neolithic massacre at Talheim. A pivotal find in conflict archaeology, in: R. Schulting and L. Fibiger (red.), *Sticks, Stones and Broken Bones: Neolithic Violence in a European Perspective*, Oxford: Oxford University, 77-100.
- Willems, W., 1986, *Romans and Batavians. A Regional Study in the Dutch Eastern River Area* (dissertatie), Amersfoort.
- Zeeb-Lanz, A., 2014, Gewalt im Ritual – Gewalt an Toten. Die Krise am Ende der Bandkeramik im Spiegel außergewöhnlicher Befunde, in: T. Link en H. Peter-Röcher (red.), *Gewalt und Gesellschaft. Dimensionen der Gewalt in ur- und frühgeschichtlicher Zeit (Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 259)*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 257-270.

- 10 Talheim: Wahl *et al.* 2012.; Halberstadt: Meyer *et al.* 2018.
- 11 Boulestin *et al.* 2009.
- 12 Haak *et al.* 2015.
- 13 Fokkens *et al.* 2018.
- 14 © Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie / Voor commercieel gebruik: DocumentatieGIA@rug.nl.
- 15 Voor voorbeelden zie Pitts en Versluys 2014 en Pits 2018.
- 16 Willems 1986.
- 17 Johnson 2006.
- 18 Shennan *et al.* 2013.
- 19 Amkreutz 2013.
- 20 Lambers *et al.* 2019.
- 21 PAN-website: <https://portable-antiquities.nl/pan/#/public/about> (d.d. 3-10-2023).
- 22 Zie voor voorbeelden en uitdagingen: Nichols 2017.
- 23 Campbell 2017.
- 24 Zie kaarten in Coles 1998.
- 25 Kaart gemaakt naar aanleiding van een artikel in *Vrij Nederland*: Schuttenheim 2019.

In Memoriam

David Fontijn (1971-2023)

Met groot verdriet doen wij melding van het overlijden van onze collega, mentor en vriend, hoogleraar David Fontijn op maandag 1 mei 2023. Zijn gezondheid ging de laatste jaren achteruit. Terwijl zijn geest nog steeds scherp was als altijd, worstelde zijn lichaam om bij te blijven. Met zijn overlijden heeft onze faculteit een van haar besten verloren. Ons hart is zwaar van verdriet, en we hebben moeite om de juiste woorden te vinden om de diepte van ons verlies uit te drukken.

David was een van de grote denkers in de Europese prehistorie, en zijn opvattingen over deposities uit de Bronstijd zijn deel geworden van de wetenschappelijke kijk op deze periode. Hij werd over de hele wereld uitgenodigd om zijn ideeën te bespreken en hij stond aan het hoofd van verschillende baanbrekende onderzoeksprojecten die sindsdien de toon en de agenda op dit gebied hebben bepaald.

Foto: Marc de Haan.

Zijn passie en gedrevenheid maakten hem tot een groot en creatief onderzoeker. Iedereen die David kende, herkende onmiddellijk de vonk in zijn ogen als hij sprak over zijn passie voor de Europese prehistorie, met name de bronstijd. Zijn passie verliet hem nooit, en nog maar een paar weken geleden legde hij de laatste hand aan zijn boek *How the Bronze Age Shaped Europe*.

Met deze passie verliest de faculteit nu een van haar grootste docenten. College geven was zijn roeping en hij inspireerde generaties studenten om kritisch na te denken over archeologie, de Europese prehistorie, maar ook over hun eigen rol in de moderne samenleving. Het was een genot om te zien hoe hij groepen jonge studenten wist te inspireren om na te denken over de vraag waarom archeologie belangrijk was. Wat ook de aard van het college was, hij gaf het met evenveel passie. Of hij nu in het veld de fijne kneepjes van het bodemvormingsproces analyseerde of fundamentele vragen aan de orde stelde over wie we zijn, waar we vandaan komen en waar we naartoe gaan.

Maar misschien was zijn grootste kwaliteit als docent zijn vermogen om anderen te verheffen en hen aan te moedigen hun eigen verwachtingen te overtreffen. Hij was een mentor voor velen, met zijn deur altijd open en klaar om een helpende hand te bieden. Er zijn waarschijnlijk maar weinig mensen die zo aandachtig konden luisteren als David; en na een korte pauze wist hij altijd precies de juiste vraag te stellen.

David gaf echt om de mensen met wie hij werkte en degenen voor wie hij verantwoordelijk was. Velen van ons zullen zich herinneren dat zij na een intensieve discussie zijn kantoor verlieten met een duidelijk antwoord op een probleem dat zij wekenlang hadden proberen op te lossen. Hoewel het een uitdaging zal zijn, hopen wij zijn bijzondere nalatenschap voort te zetten.

Zijn passies beperkten zich niet alleen tot archeologie. David was een fervent lezer en muzikliefhebber, en hij voerde vaak gesprekken over nummers, waarbij hij zich verdiepte in onderwerpen als obscure punkbands uit de jaren '80, een nummer van David Bowie of Radiohead, moderne geschiedenis of de straten van Berlijn. Als getalenteerd muzikant was één van zijn laatste publieke optredens met zijn band, rockend op het podium met

zijn dochter en omringd door zijn bandleden, familie en vrienden. Misschien kunnen we in deze moeilijke tijden een liedje opzetten dat ons aan David herinnert en zijn passie koesteren.

Hoewel we ons David herinneren als een groot onderzoeker en docent, mogen we niet vergeten dat hij bovenal een oprecht aardige man was. Hij had een positieve instelling waar hij ook kwam, altijd vriendelijk, ondersteunend en attent. Hij was een fantastische collega, mentor en vriend.

Wij zullen hem enorm missen.

*Quentin Bourgeois, Richard Jansen, Maikel Kuijpers, Arjan Louwen
en Miguel John Versluys*

(Eerder verschenen in *Leids Universitair Weekblad Mare*, 11 mei 2023)

(ON)AANGENAAM VERLEDEN

Waarom het verleden ertoe doet en
archeologie geschiedenis moet schrijven

Met het huidige archeologisch bestel, de impact van de *'third science'*-revolutie en de toenemende aandacht voor erfgoed lijkt de Nederlandse archeologie sterker in de samenleving verankerd dan ooit. Maar wie zit er eigenlijk te wachten op het verleden dat archeologen menen te schrijven, en waarom eindigen de verhalen van archeologie vaak in de rafelranden van de canonieke geschiedenis?

Bij archeologie past geen kruideniersmentaliteit: ze is één van de meest krachtige manieren om geschiedenis te schrijven. We moeten dan wel bereid zijn op een heel andere manier te gaan opereren.

David Fontijn laat zien waarom juist de Nederlandse archeologie een *'deep history'*-perspectief kan bieden op essentiële problemen van deze tijd zoals massamigratie, de constructie van groepsidentiteit in een multi-culturele geglobaliseerde wereld en destructieve economieën. Wel moeten we accepteren dat het verleden dat we reconstrueren zich vaak helemaal niet leent voor (nationale) zelfverheerlijking en dat obsessies met 'onze voorouders' onverwachte en misschien zelfs uiterst onaangename conclusies kunnen hebben.

Dit postuum gepubliceerde essay is een bewerking van de 31^e C.J.C. Reuven slezing, uitgesproken op donderdag 21 november 2019 tijdens de 49^e Reuvensdagen te Apeldoorn.

sidestonepress

ISBN: 978-94-6426-243-8

9 789464 262438 >

